

особливостями ісламу, який являє собою не просто світову релігію, а цілісну культуру – право і держава, філософію і мистецтво, релігію і науку, що володіють своєю неповторністю.

Культура будь-якої спільноти формується при прийнятті кожною людиною певних культурних норм, усвідомленні правил поведінки, наслідуванні звичаїв та традицій, які сформувалися та функціонують у цій спільноті.

Кожна людина – це індивідуальність, яка щодня взаємодіє з собі подібними. Умови нашого життя вимагають групового співіснування. Кожен прагне відчувати, яку роль він відіграє у суспільстві, відчувати свою значущість, прагне до пізнання. Отже, ми маємо справу з особистісною ідентичністю. Сукупність цих уявлень буде формувати ідентичність групи. Отже, кожна етнічна група має чітке уявлення та розуміння рівня розвитку власної культури, її місце серед культур інших націй [5, с.326].

Ідентичність об'єднує культури, зокрема, в арабському світі «арабська мова відіграє роль виразника цієї культури та збереження її спадщини». Арабська ідентичність постає «багатоликою і плюралістичною, відкритою для все більш швидкого технічного прогресу, але разом з тим не схильною до розпорошення або до втрати своєї специфіки». Ця ідентичність виглядає одночасно як «загальні рамки цивілізації, заснованої на різноманітті духовних, етичних та гуманістичних цінностей і збагачує її якістю різноманіття».

У суспільстві при взаємодії представників різних народів неминує виникає (можливо, і ненавмисно) співставлення власної культури з культурою другої спільноти. Не дивно, що у такому випадку люди не завжди у змозі віднести прихильно до поведінки та звичаїв тих, хто належить до іншої культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: – М.: Юнити–Дана, 2002.–352с.
2. Грин Дэвид. Возвращение в гражданское общество. Социальное обеспечение без участия государства / Дэвид Грин [пер. с англ. М. Коробочкин]. – М.: Новое издательство, 2009. – 220 с.
3. І.В. Данилюк. Проблема етноцентризму у сучасній етнічній психології// Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: Проблеми сучасної психології. – 2010. – №7.
4. Арабский мир: идентичность и структура геополитического региона// за ред. Г.Г. Косач; Институт ближнього регіону//; 2009. – С.44-49.
5. Нозик Р. Анархия, государство и утопия / Роберт Нозик; [пер. с англ. Б. Пинскера под ред. Ю. Кузнецова и А. Куряева]. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 424 с.

SUMMARY

The article deals with the phenomenon of ethnocentrism in the Arab world, its advantages and disadvantages. The analysis of positive and negative effects of the manifestation of ethnocentrism.

С. І. КАЛЬЦЕВА, Г. О. МІРОШНИЧЕНКО

ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ ЯК ДЕТЕРМІНУЮЧІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНИХ ДІЙ

У дисциплінах суспільних наук – соціології, політичній економії, історії, правознавстві – незалежно від їх методологічної орієнтації поняття інтересу виконує важливі теоретичні функції.

У науці про політику категорія інтересу усвідомлюється насамперед як критерій оцінки соціальних (політичних) явищ і процесів. Але його історична, ідеологічна, пояснювальна, прогностична значимість не пов'язана зі строгістю самого визначення. В літературі з цієї теми, на яку посилаються в теоретико-політичних дослідженнях, важко знайти ясність в розумінні даного терміна. Тут протистоять одна одній дві найбільш сильні тенденції інтерпретації. Одна трактує інтерес як психологічну, друга – як соціологічну категорію. Обидві інтерпретаційні схеми використовуються в науці про політику. Однак наше завдання полягає в тому, щоб обґрунтувати більш широку тезу: категорія інтересу має багатофункціональні застосування в теоретичних описах політики.

Категорія інтересу не тільки допомагає пояснити сутність політичного явища, але може служити і для опису політичних процесів. У першу чергу мова йде про показ того, яку роль виконує

поняття інтересу в різних функціях науки про політику: 1. Як категорія інтересу проявляється у процедурі опису (дескриптивна функція). 2. В якій мірі ми користуємося категорією інтересу при поясненні політичних явищ (пояснювальна функція). 3. Яку роль виконує категорія інтересу в передбаченні та програмуванні політики (прогностична і практична функції). 4. Яким чином категорія інтересу приймає нормативно-ідеологічну форму і виконує поточні цілі політичної практики (ідеологічна функція).

Зв'язок інтересів з політикою спирається на переконання у тому, що політику потрібно вивчати з точки зору її обумовленості, тобто керуючись критерієм соціальної значимості цілей, які утворюють соціальні інтереси. Відбувається це тому, що політичні дії завжди підлягають якій-небудь оцінці – з точки зору класових інтересів або інтересів інших суб'єктів політики. Саме суб'єктивність інтересів (їх класовий характер) є перший критерій диференціації політики.

Крім просторового виміру (наприклад, внутрішньодержавного, міжнародного) політика має вимір у часі. Політичні дії суб'єктів диктуються оцінкою їх значимості в строго визначеному часі. Після його закінчення рішення керівного центру може втратити свою силу й підстави. У сфері політики інтереси набувають ідеологічного значення, оскільки у своєму обґрунтуванні пов'язані з питанням: як має бути? З одного боку, інтереси утворюють підставу для систем цінностей, з іншого – самі підлягають різним критеріям оцінки. Це приводить до того, що з точки зору фактору свідомості інтереси діляться на: 1) об'єктивні, які відповідають соціальному стану цієї групи, і 2) суб'єктивні, які набувають форми існуючих в групі переконань про те, що є інтересом групи в цілому, і власних, окремих інтересів частини групи або даного члена так, як він сам зазначені інтереси уявляє.

Поняття політичної суб'єктивності впливає з вичленування суб'єктів політичних дій, якими постають члени соціальної структури. У зв'язку з цим приймається принцип первинного характеру інтересів великих соціальних груп та їх частин по відношенню до організацій даних груп. Враховуючи це, потрібно відрізнити носіїв соціальних інтересів і їх виразників, які мають своїм завданням артикуляцію інтересів. Одночасно ми звертаємо увагу на необхідність їх релятивізації, тобто оцінки з точки зору двох суб'єктів одночасно. В результаті ми говоримо про інтереси: 1) розходяться, коли виразники інтересів не реалізують інтересів їхніх носіїв; 2) збігаються, коли інтереси обох суб'єктів однакові, але існує розбіжність в оцінці методів їх досягнення; 3) тотожні, коли збіг стає повним.

На тлі зазначеного суб'єктивного розподілу в різних теоріях політики [2] часто використовується категорія публічного інтересу, за допомогою якої здійснюється оцінка дій політиків або інститутів політичної системи. Проте ця категорія нерідко служить для замазування суб'єктивних інтересів іншого типу і виявляється поняттям неясним, апелюючи до рухливої системи загальних цінностей. Тому слід звернути увагу на більш ретельно досліджені суб'єкти інтересів, що представлені нижче.

Інтереси суспільства в цілому є політичні інтереси першого рангу. Саме акцент на здійсненні державною владою загальних соціальних функцій дозволяє багатьом авторам шукати сутність політики у формуванні публічного життя в цілях безпеки й соціального порядку, в гармонізації за допомогою певних механізмів різних інтересів різних соціальних груп в ім'я добробуту та переживання почуття приналежності до суспільства, в системі та поділу влади, а також у способі обліку та узгодження різних інтересів груп та індивідів. Ці погляди в значній мірі правильні, особливо коли немає можливості відділити загальносоціальну функцію політики від її функції захисту класових інтересів. [3, 15-20]

Інтереси великих соціальних груп є в першу чергу класові інтереси, хоча не тільки. Політичні відносини також являють собою відносини між такими великими групами, як нації, відносини між такими елементами соціальної структури, як панівний клас і пануюча еліта або етнічні групи.

Іншим видом інтересів постають інтереси колективу. Термін «суспільний колектив» означає безліч людських індивідів, серед яких утворилася і підтримується (хоча б тимчасовий) певний соціальний зв'язок, який однак не підтриманий системою загальних установок, характерних для усвідомлених зв'язків соціальних груп. Такі соціальні агрегати виникають або в просторі – і тоді проявляються в політиці як локальні інтереси, або в часі – і тоді виступають під виглядом громадської думки. Спосіб установлення колективного інтересу має велике значення в практичній політиці, коли підставою виокремлення приймається, наприклад, середня заробітна плата, соціальний мінімум, користування будь-яким загальним благом, або демографічні колективи, які виділяються з точки зору форми споживання або минулих подій.

Перейдемо тепер до інтересів малих груп і індивідів. Істотна проблема для політики та, що інтереси виступають на соціальному мікрорівні. Мова йде, наприклад, про інтереси колективів, зайнятих у соціальній сфері, інтереси керівництва громадських організації або індивідів, що виконують важливі соціальні (політичні) ролі. При оцінці їх політичного значення потрібно чітко розмежовувати особисті та індивідуальні інтереси, які беруть участь в політиці за допомогою виконуваної індивідом ролі, що має властивості політичності (громадянина, члена партії, ідеолога і т. п.). На думку Г. Алмонда, за допомогою даного поняття можна описати політику як систему ролей, а користь, яку дає концепція ролі в порівнянні з такими термінами, як інститут, організація або група, полягає в тому, що вона більш відкрита. Вона може включати формальні установи, неформальні групи, сім'ї, виборців, натопв, випадкові і постійні угруповання і т. д. [1]

Теорія індивідуальних інтересів у політиці складається з різних тверджень. Вони свідчать, що індивід постійно перебуває під напором тиску груп, колективів, виконуваних соціальних ролей, змісту соціальних фактів, які до нього доходять. Саме тому він змушений постійно вибирати аргументи, які свідомо чи несвідомо утворюють підставу його участі в політиці. До тих пір, поки такий вибір існує, мабуть, слід зберегти поняття індивідуального інтересу.

Проблема об'єктивної сфери інтересів стосується змісту відносин між виділеними суб'єктами політики. Економічні інтереси впливають із сукупності матеріальних умов людей і місця в суспільному процесі виробництва і розподілу благ, яке вони займають. Серед основних економічних інтересів, які мають політичне значення, необхідно вказати такі, які належать до трьох головних вимірів економічного панування груп, класів: контроль над засобами праці, процесом праці і поділом продукту праці. На цій основі зав'язуються суспільні відносини: 1) власності, в яких основним інтересом виступає набуття статусу власника засобів виробництва, 2) обміну та розподілу благ, де головний інтерес – зайняти найбільш вигідну ситуацію при розділі основної маси виробничих продуктів; 3) управління виробництвом, при яких оптимальний інтерес спрямований на набуття і збереження контролю над процесом і особливостями виробництва, 4) між групами (класами), а також усередині груп (класів), що виникають при посередництві економічних благ. В останньому випадку прийнято говорити про економічні інтереси у вузькому значенні.

Три перших типи економічних інтересів відрізняються від четвертого тим, що відносяться до всього соціального стану даної групи (класу), мають об'єктивний характер, є цілісними, на відміну від тих економічних інтересів, які представляють собою результат суб'єктивного пізнання власного соціального положення.

У зовнішньому вимірі основні економічні інтереси стосуються відносин між класами, націями, державами та їх представницькими органами на міжнародній арені. Тому вони відносяться до форм і розмірів міжнародного поділу праці, кооперації торгівлі і обміну і т. п.

Політичний зміст соціальних інтересів пов'язаний насамперед з відносинами влади в державі. Вирішальне значення в політологічному аналізі відносин влади має відповідь на питання: які інтереси мають головне значення для напрямку проведеної політики? Існує кілька способів відповіді на це питання. Найбільш типовий з них – ототожнення політичних інтересів з інтересами, висловлюваними суб'єктами політичної влади. [4, 63]

Соціологічний варіант відповіді на питання «кому, яким інтересам служить влада?» вдається до поняття класового панування, підкреслюючи функціональність влади та її прислужування щодо панівного класу і залишаючи відкритою проблему: чи дійсно і наскільки клас прагне до своїх реальних інтересів, а також саму проблему їх формулювання. Об'єктивний характер інтересів, що відображає зміст політичних відносин, стосується тут в першу чергу правових гарантій здійснення влади. Правове санкціонування такого стану, при якому один клас має владу і вирішує проблему розділу бажаних всіма благ, завдяки чому має можливість постійного і кращого в порівнянні з іншими задоволення своїх потреб, утворює сутність змісту основних політичних інтересів у суспільстві. Це приводить до того, що іманентною властивістю політичності інтересів визнається їх конфліктний характер.

Операціоналізація категорії інтересу в зв'язку з ідеологією здійснюється декількома способами, а підставами інтересу завжди виступають цінності (їх системи) або цілі.

По-перше, акцентуація ролі інтересів в ідеології відбувається тоді, коли відображається генезис групи, здатний до здійснення політичних дій. В цей час ідеологічні інтереси не охоплюють усю свідомість даної групи, а тільки ті її усвідомлені громадські відносини, ідеї і позиції, які необхідні для набуття і зміцнення становища групи в рамках економічних і політичних відносин суспільства.

По-друге, виділяється особливий клас суджень, які, з точки зору своєї логічної структури і пізнавальної цінності, відокремлюють ідеологічні інтереси від інших. При такому розумінні до ідеологічних відносяться ті, які утворюють директиви політичної дії і, зазвичай, формулюються в результаті оцінки соціальних фактів.

По-третє, ідеологічні інтереси постають функціонально як службові у ставленні до цілей цієї групи. В цьому випадку інтерес є засіб реалізації її цілей, наприклад, покращання або зміни умов життя, самовизначення.

Інтереси треба завжди диференціювати з точки зору їх значення для політичних інтересів в певний час. Така диференціація особливо характерна для марксизму, в якому приділено багато місця питанню стратегії і тактики робітників у боротьбі за владу з урахуванням таких критеріїв: період тривалості формації, період тривалості даного соціально-політичного ладу чи його чергових етапів. У зв'язку з цим виникає важка проблема, znana під назвою «комплексності та ієрархічної важливості інтересів», яка виникає на тій основі, що задоволення одних інтересів є засіб задоволення інших. Судження «які інтереси слід визнати провідними і найважливішими, а яким потрібно віддати пріоритет у реалізації?» є питанням, що вимагає конкретного рішення в кожному випадку. Якщо брати до уваги тільки континуум часу, то в наближенні можна виділити такі типи інтересів:

Постійні інтереси. Їх задоволення утворює умову біологічного виживання людей. В той момент, коли задоволення первинних потреб людей стає неможливим або складним, ми схильні говорити про необхідність дій в інтересах миру, безпеки, людського роду, природного середовища людини і т. п. Однак незмінна присутність таких інтересів у всіх типах суспільства ще нічого не говорить про їх абсолютне пріоритетне значення в політиці. Відбувається це тому, що присутність даних інтересів не може бути просто компліментарною. Навпаки, часто виникає драматична потреба вибору меншого зла, і тоді інтереси даного типу стають неминучою жертвою. Таку ціну має міжнародний і громадянський мир, безпека держави, а іноді й існування національної групи.

Перспективні інтереси. Не можна стверджувати, що вони незмінно суперечать за своїм змістом постійним інтересам. В цьому випадку існує певна часова цезура, яка вимірюється станом інтересів конкретних цілей. Перехід до чергового етапу суттєвим способом модифікує зміст інтересу (і пов'язаних з його реалізацією дій). Прикладом такої мінливості служить вимірюваний цезурою епохи розвитку суспільства постійний інтерес класу, який в суспільстві має намір взяти владу.

Поточні інтереси. Вони зазвичай розглядаються у відношенні до інтересів з перспективним характером впливу. Емпірично доведена схильність людей (в масі) надавати найвищий ранг поточним цілям дій, вона призводить до того, що одним з багатьох важливих завдань політики стає пошук способу зв'язку між довгостроковими цілями і тиском вимог моменту. Необхідність враховувати громадську думку нерідко виникає під впливом поточних потреб і настроїв, змушує модифікувати прийняті пріоритети. Відбувається так тому, що ми маємо справу з сильним впливом пульсуючих поточних інтересів, які часто виникають під впливом набутого досвіду, часу, ситуації або просторових відмінностей. Передбачається, що поточні інтереси є кінцевим результатом, який відображає темп соціально-політичних змін, під впливом якого настає уточнення тривалих інтересів.

Говорячи про об'єктивність інтересів, можна мати на увазі також інші проблеми, зокрема, питання змістовного відношення інтересів до об'єктивної структури дійсності. Мова йде про те, що об'єктивність інтересу – це не тільки незалежність його змісту від індивідуального суб'єкта, що пізнає, а й адекватність суб'єкту пізнання. Щоб виключити масову містифікацію, потрібно дослідити, чи узгоджується зміст інтересу з масовим сприйняттям соціальної дійсності. Оскільки адекватний опис політичних явищ зазвичай здійснюється заднім числом, особливо якщо його роблять політики, а не політологи, це схиляє до обачного відношення як до всяких звинувачень в суб'єктивізмі, так і до стриманості при визнанні окремих інтересів об'єктивними в науковому сенсі.

Враховуючи проблему складних відносин між об'єктивною і суб'єктивною сферою соціальної дійсності, розглянемо питання диференціації соціальних інтересів з точки зору різного ступеня відображення в свідомості суб'єктів дійсного «об'єктивного інтересу», в якому міститься мета чи головна цінність (яка повинна бути досягнута при реалізації інтересу), певні умови реалізації зазначеної мети (цінності) і свідомість даного реально існуючого зв'язку.

З позиції політичної практики фундаментальне значення для реалізації поставленої мети дії мають процеси формування масової свідомості або об'єктивізації інтересів. Прояви її містяться в документах політичних організацій даних соціальних груп. Кожна організація повинна дбати про інтеграцію групи, тому вона об'єктивує її інтереси: представляє основні цілі, оцінює та відбирає засоби для їх реалізації. В результаті таких процедур здійснюється в міру єдине сприйняття інтересів групи, а слідом за ним – конкретні політичні дії, спрямовані на їх втілення. Але дії, викликані одним і тим же інтересом, можуть бути різними, може настати і занепад дій. Маючи на увазі різні можливі ситуації, з цим пов'язані, необхідно ввести визначення, що містить оцінку того чи іншого ступеню усвідомлення групою її інтересів. З точки зору політичної організації можна мати справу з повним усвідомленням, неусвідомленістю і помилковим усвідомленням інтересів групи.

Говорити про свідомість інтересів групи як цілого аналогічно тому, як говориться про свідомість інтересів індивідів, що входять до її складу, значно важче. У марксистській теорії пізнання немає надіндивідуального суб'єкта свідомості навіть тоді, коли розглядається суспільна свідомість. Тим самим повного усвідомлення інтересів практично не існує, можна назвати тільки загальні переконання, які пов'язують різних індивідів. А прагнення до їх повної гармонізації може здійснюватися лише на основі загального досвіду. Цей досвід, виражений в теоретичних концепціях ідеологів, дозволяє масам зрозуміти і усвідомити свої інтереси. [6, 78-83]

Певною мірою усвідомлення інтересів може бути силою, з якою різні групи вирішують прагнути до досягнення своїх цілей, якщо припустити, що вони діють раціонально, тобто мотивовані своїм усвідомленим інтересом. Однак такий принцип не приймається повністю всіма членами групи, тому деяким групам цілі можуть бути нав'язані. В цілому можна сказати, що вирішальним фактором виникнення неусвідомлених інтересів є відсутність знання, яке не дозволяє суб'єкту встановити, які з його інтересів відповідають даній соціальній ситуації. Крім того, знання може бути вирішальним способом, детермінованим ірраціональними забобонами, які роблять неможливою правильну оцінку.

Неусвідомленість інтересів необхідно відрізнити від так званого помилкового усвідомлення інтересів, пов'язаного з функціонуючим в марксистській літературі визначенням помилкової свідомості. Помилковий інтерес означає також, що інтерес, який не відповідає соціальній ситуації суб'єкта, часто є йому нав'язаним. Але визначальною рисою помилкових інтересів є той факт, що вони належать не діючій в конкретно-історичних реаліях людині, а відірваним від цієї діяльності загальних понять типу історія, держава, суспільство. В результаті нівелюються дійсні об'єктивні і суб'єктивні цілі людини. Позачасова аргументація, схильність до абсолютизації партикулярних точок зору, представлення власних інтересів загальнолюдськими – властивості помилкового усвідомлення або ідеології. Однак тлумачення хибних інтересів як прояв ірраціоналізму є помилковим. Факт появи помилкових інтересів завжди є специфічною відповіддю на існуючу життєву ситуацію соціальних груп в даних суспільствах.

Усвідомлення інтересів, які виступають важливою складовою частиною суспільної свідомості, значною мірою формує політичні явища і процеси. Крім повного усвідомлення інтересів набагато частіше стимулятором людських дій є його відсутність, а також – хоча й іншим способом – помилкове розуміння інтересів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис.– 1992.– №4.– С.127–128.
2. Глухова А.В. Политические процессы: учеб. пособие / А.В. Глухова. – Воронеж, 2009. – 195 с.
3. Гаджиев К.С. Политология. - Учебник для высших учебных заведений. М.: Логос, 2001. 488 с.
4. Доган М., Пеласси Д. Сравнительная политическая социология / Пер. с англ. – Москва, 1994.
5. Лісничук О.В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2000. – 20 с.
6. Семенов І.С. Группы интересов в политическом и социокультурном пространстве. – М.: Юнити-Дана, 2007. – С. 106.

SUMMARY

This article analyzes methodological basis for understanding needs and interests as the determinants of political action. In the first place, the question is what role does the concept of “interest” plays in

different functions (predictive, practical) of political science. The authors prove that the category analyzed has multi-functional application in theoretical descriptions of political science.

М. О. МЕГРЕЛИШВІЛІ

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОНСТРУКТИВНОГО
І ДЕСТРУКТИВНОГО У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

Ідея взаємозв'язку конструктивного і деструктивного в суспільному бутті в неявному виді існує в різних міфологічних, релігійних, філософських вченнях з часів формування цих форм суспільної свідомості. Вона тісно пов'язана з проблемами визначення сутності людської природи, творчості, прогресу, історичної закономірності та деяких інших, часто виступаючи як їх складова частина. У XX – на початку XXI століття актуальність проблеми взаємозв'язку конструктивного і деструктивного у суспільному бутті зумовлена наявністю гострих протиріч у розвитку людства. Розуміння того як висвітлювалась та вирішувалась мислителями протягом останнього століття зазначена проблема, що прогнозувалося і що стало дійсністю, допоможе зрозуміти сутність досліджуваного взаємозв'язку і зрештою віднайти конструктивні шляхи подальшого розвитку соціуму.

Мета цієї статті – простежити еволюцію ідеї взаємозв'язку конструктивного і деструктивного в суспільному бутті у XX – на початку XXI століття.

Дослідження зазначеної проблеми у цей період відбувалося в декількох напрямках. По-перше, взаємозв'язок конструктивного і деструктивного в суспільному бутті розглядався як історична закономірність, тобто як те, що має місце (з різними специфічними проявами) на всіх етапах розвитку людства. Одним з яскравих прикладів подібного дослідження є історіософська концепція А. Тойнбі, а саме положення про «Виклик-і-Відповідь». По-друге, даний взаємозв'язок розглядався мислителями у контексті гострих протиріч сучасності, тобто як те, що властиве виключно певному періоду існування суспільства (наприклад, специфічні протиріччя індустріального або інформаційного суспільства). В цій статті ми зосередимось саме на останньому напрямку.

Слід підкреслити, що суспільствознавці, про здобутки яких піде мова, у більшості випадків, досліджуючи амбівалентність суспільного розвитку, не використовували терміни «конструктивне» і «деструктивне». Втім, проаналізувавши положення їх концепцій можна стверджувати, що йдеться саме про взаємозв'язок конструктивного і деструктивного у суспільному бутті. При цьому взаємозв'язок конструктивного і деструктивного розуміється у тому сенсі, що конструктивна діяльність за певних умов може мати деструктивні (негативні) наслідки; і навпаки, деструктивні дії (події) через деякий час можуть дати позитивний (конструктивний) результат. Відзначимо також, що ця проблема привертала увагу фахівців різних наукових галузей: економістів (наприклад, Й. Шумпетер розглядав процес «творчого руйнування» як сутність капіталізму); психологів (наприклад, К. Роджерс досліджував психологічні умови конструктивної та руйнівної творчості). Проте, в цій роботі обмежимося аналізом розвитку ідеї у соціально-філософському аспекті.

Одним з перших дослідників у XX столітті, який звернув увагу на поліпшення життя для більшості населення Західної цивілізації та водночас виникнення негативних тенденцій у суспільстві, пов'язаних в основному з наслідками панування мас, був Х. Ортега-і-Гассет. Згідно йому маса «... вирішила переміститися на авансцену, зайняти там місце, отримати задоволення і блага, що раніше були адресовані лише небагатьом» [6, с. 22]. Оскільки, на думку мислителя, маси не в змозі керувати навіть власною долею, а не те що суспільством, то Європа в першій третині XX століття опинилась в найважчому кризовому становищі, яке тільки можливо [6].

В цілому негативне ставлення філософа до мас не пов'язано з тим, що це позиція інтелектуала або аристократа. Х. Ортега-і-Гассет вважає, що можна знайти в будь-якому суспільному класі і представника мас, і представника справжньої обраної меншини. Проводячи розмежування між ними, філософ відзначає, що представник еліти пред'являє до себе строгі вимоги; представник мас – завжди задоволений собою; що людина еліти проводить життя в служінні, в той час як представник мас не здатний підкорюватися не лише представникам еліти, але й моральним заповідям. Головна ж проблема в тому, що людина мас не може планувати і проектувати, вона пливе за течією, не здатна створювати, якими б великими не були її можливості, вона не здатна до конструктивного мислення, і як підкреслює філософ, «не дивно, що сьогодні,